

Doslov

HUMANISTICKÉ ŽIDOVSTVÍ PROTI KULTU HOLOCAUSTU

„Stále častěji je šoa kradena od svých strážců a proměňována v levné spotřební zboží. Nebo je institucionalizována a obestavována morálně-politickým rituálem... Rozvinul se konformismus šoy, sentimentalismus šoy, kánon šoy, systém tabu šoy a k němu se vážící ceremoniální diskurs. Pro konzumenty šoy jsou vyráběny produkty šoy.“

*Imre Kertész*²⁵⁸

„Na washingtonském *mallu* není muzeum otroctví. (Je to, jako by Němci řekli, že holocaust byl sice strašná věc, ale *skutečně* důležitou věcí je, aby v Berlíně byl památník americkému černošskému otroctví.)“

*Peter Novick*²⁵⁹

„Mezi lety 1891 a 1911 zahynulo při evropské honbě za kaučukem a slonovinou přibližně deset milionů Afričanů. Přesto byl první a jediný svazek v anglickém jazyce zabývající se přímo tímto tématem vydán teprve před dvěma lety.“

*Norman G. Finkelstein*²⁶⁰

V knize Normana G. Finkelsteina se dostává českému čtenáři do rukou polemický pamflet jednoho z nejvýraznějších současných představitelů nesionistického levicového židovství ve Spojených státech. Tento směr patřil až do 50. let k důležitým proudům americké diaspory. Od 60. let byl však postupně vytlačován

na okraj prosionistickým liberálním a pravicovým židovstvím. Souběžně s tím začalo nabývat stále větší důležitosti rozdělení, které povstává z jiného a hlubšího sporu, než na jaké poukazuje rozdělení na židovství náboženské a sekulární, levicové a pravicové či sionistické a nesionistické. V tomto hlubším sporu proti sobě stojí židovství obrácené ke světu a příslušníkům ostatních národů a židovství uzavřené do sebe a oddělující se od ostatních. Ve zkratce řečeno se jedná o rozdíl mezi židovstvím univerzalistickým a humanistickým na straně jedné a židovstvím partikularistickým a etnocentrickým na straně druhé. Podobně jako jeho mentor Noam Chomsky patří také Finkelstein jednoznačně k prvnímu křídlu.

Pražský rodák, Kafkův přítel z mládí a sionista Samuel Hugo Bergmann dal protiklad těchto dvou křídel do souvislosti s jejich opačným přístupem k minulému utrpení: „V židovství spolu bojují dva proudy. Jeden je izolacionistický, nenávidí Góje a pěstuje komplex Amaleka. Při každé příležitosti zdůrazňuje: ‚Vzpoemeň si na to, co ti Amalek udělal.‘ Existuje i jiné židovství. To je nejlépe charakterizováno veršem ‚miluj svého bližního jako sebe sama.‘ Toto židovství zdůrazňuje: ‚Vymaž vzpomínku na Amaleka.‘ Je židovstvím lásky a odpuštění.“²⁶¹ První typ židovství je fixován na minulé křivdy a vymáhání odplaty. Druhý typ vytěžuje z minulého utrpení nikoliv kapitál k morálnímu vydírání Gójů, nýbrž výzvu k solidaritě s nimi. Tam, kde první typ zdůrazňuje jedinečnost utrpení Židů, druhý připomíná, že zlo, které postihlo Židy, může postihnout i jiné. Kde první pozice volá, aby se minulé katastrofy Židům již nikdy znova neudály, druhá pozice dodává, že se nemají udát ani nikomu jinému. První typ židovství dělí svět na Židy jako oběti a Nežidy jako pachatele, druhý typ předpokládá, že i mezi Židy nohou být pachatelé, stejně jako mezi Nežidy mohou být oběti.

První křídlo vyzývá Židy k etnocentrickému se uzavření do sebe a k nedůvěře vůči Gójům. Druhé křídlo je vyzývá k humanistickému otevření se světu a všelidské solidaritě. První křídlo je partikularistické: utrpení a dobro „našich“ má nepoměrně větší váhu než utrpení a dobro „cizích“ – morální závazek soucitu

a spravedlnosti se týká především a bezpodmínečně prvních a teprve podle okolností také druhých. Druhé křídlo je univerzalistické: utrpení a dobro má stejnou váhu, ať se týká „našich“ nebo „cizích“ – „my“ i „oni“ jsme totiž ve stejné míře lidmi, a proto toto dělení nemá žádný podstatný morální smysl.

Dělení na humanisty a etnocentristy se protíná napříč všemi ostatními tábory, do nichž se ve 20. století seskupovali diasporičtí i izraelští Židé. Mezi etnocentristy najdeme náboženské sionistické Židy (reprezentované v současnosti například izraelskou stranou Mafdal a militantními osadníky pásma Gazy a Západního břehu), sekulární sionistické Židy (otcem sionistické pravice Vladimírem Žabotinským počínaje a bývalým vůdcem bloku Likud Arielem Šaronem konče), ale i skupiny nesionistických (či dokonce antisionistických) ultraortodoxních Židů. Podobně rozrůzněnou skupinu představují i humanisté. Bergmann spolu s Martinem Buberem představovali zvláštní proud náboženského (či duchovního) sionismu. Krajně levicový sionismus, blízký mladému Noamu Chomskému, byl politicky zastupován například stranou Mapam (stála od 40. let nalevo od vládnoucí Ben-Gurionovy Mapai). K humanistickému táboru patřila i filozofka Hannah Arendtová (která byla sionistkou jen v prvním období svého exilu) a řada nesionistických sekulárních Židů jako Isaac Deutscher, Bruno Bettelheim nebo Viktor Frankl (dva posledně jmenovaní přežili koncentrační tábor). Politicky vzato najdeme mezi humanisty socialisty i liberály, lidi levice i středu.

Podle Bergmanna je terémem sporu humanistů s etnocentristy odlišný vztah k minulému utrpení Židů a s ním spjatý odlišný přístup k příslušníkům ostatních skupin či národů. Není proto divu, že vzpomínání na holocaust a sionisticko-arabský konflikt se staly centrálním bodem konfrontace obou křídel. Arendtová, Bergmann, Buber ani strana Mapam nesouhlasili v letech 1947–48 s ustavením etnického státu Židů proti vůli palestinských Arabů a místo toho hájili ustavení dvojnárodního státu na celém území mandátní Palestiny. O dvanáct let později pak v procesu s Adolfem Eichmannem rozpoznali mnozí

z těchto humanistických Židů první pokus izraelského vedení přivlastnit si památku holocaustu pro obhajobu partikulárních mocenských zájmů státu Izrael. Nemýlili se. Eichmannův proces (1960–62) byl skutečně počátkem systematického úsilí izraelských elit učinit ze vzpomínky na holocaust základní kámen izraelské identity i základní argument, jenž zdůvodňoval neústupný postoj vůči Arabům. Tento postoj vyústil do dlouhodobé okupace a osídlování arabských území po jejich zabrání v červnu 1967. Již na počátku 60. let poukazovali Bergmann, Buber a Arendtová na nebezpečí, které z politického využívání holocaustu plyne pro budoucnost izraelského státu a židovstva vůbec. Na ně navázali v 80. a 90. letech izraelští publicisté a intelektuálové, kteří začali v privilegovaném postavení holocaustu v izraelském veřejném životě vidět jednak neblahou známku převažující etnocentrického a partikularistického pólu židovské identity, před kterou varoval Bergmann, jednak jednu z hlavních překážek možného mírového urovnání sporu s Palestinci – mezi tyto intelektuály například patří Boas Evron, Jehuda Elkana, Tom Segev a Idith Zertalová.²⁶²

Od přelomu 60. a 70. let si vzpomínku na holocaust začíná osvojovat i židovstvo Spojených států, a to souběžně se vzrůstající vahou, kterou v protikladu k prvním pětadvaceti poválečným letům začíná mít v jeho identitě vazba na Izrael. Vztah k Izraeli a vzpomínání na holocaust pak postupně hrají stále důležitější roli nejen u amerických Židů, ale také v americké zahraniční politice a veřejné kultuře. První soustavnou analýzu tohoto fenoménu a zároveň jeho kritiku z pozic humanistického židovství podal Peter Novick v knize *Holocaust v americkém veřejném životě* (1999). *Průmysl Holocaustu* byl částečně motivován reakcí na to, co Finkelstein chápal jako příliš vyhýbavé a umírněné závěry Novicka. Protože český čtenář nemá zatím k dispozici Novickovo dílo, pokusím se v následujícím textu o jeho srovnání s Finkelsteinovou knihou.

Největší soulad mezi oběma autory panuje v negativním hodnocení amerického kultu holocaustu. Oba se shodují v tom, že Holocaust slouží Američanům k unikání před vlastními kolektiv-

ními zločiny, z nichž nejvíce do očí bijícím je genocida původních obyvatel, otroctví Afričanů a následná jižanská segregace, která se v mnohém podobala segregaci Němců od Židů, jež byla zavedena Norimberskými zákony roku 1935. Místo aby holocaust podněcoval Američany ke zpytování svědomí a k zametání před vlastním prahem, umožňuje jim naopak takovému bolestnému procesu unikat. Osvojení holocaustu americkými elitami tedy má morálně záporné důsledky. Každý z autorů ovšem vyvozuje z kritiky amerického kultu holocaustu jiný závěr. Novick se staví skepticky k možnosti, že by politické poukazy k holocaustu mohly mít morálně osvětlující účinek. Podle něho je holocaust příliš extrémní polohou zla, než aby mohl sloužit jako standard pro posuzování obvyklých morálních a politických dilemat. Při srovnávání s tímto krajním zlem mnoho ostatních hrůz bledne a trivializuje se. Efekt těchto srovnání je tedy opačný, než si přejí ti, kteří jich používají – to, že dané zlo nedosahuje míry holocaustu, může ospravedlňovat naši lhostejnost a nechotu intervenovat. Finkelstein naproti tomu hájí politické používání analogie s holocaustem a nacismem – odmítá jen manipulativní podobu, již mu dávají americké a izraelské elity.

DVĚ DOGMATA KULTU HOLOCAUSTU

Oba autoři odmítají dvě vzájemně propojená dogmata kultu holocaustu – tezi o jedinečnosti holocaustu a tezi o věčném antisemitismu, jehož byl holocaust nevyhnutelným vyústěním. Teze o jedinečnosti, výjimečnosti, a tedy také nesrovnatelnosti židovského holocaustu s utrpením a katastrofami jiných skupin nemá podle Novicka a Finkelsteina žádný epistemologický smysl. Každá, i ta nejtriviálnější událost je z jistého hlediska jedinečná a nesrovnatelná, z jiných hledisek zase podobná ostatním a srovnatelná s nimi. „Zdůrazňování (nebo popírání) jedinečnosti je intelektuálně prázdným cvičením, a to nikoliv kvůli holocaustu, nýbrž kvůli ‚jedinečnosti‘. Stačí jen chvilka reflexe, abychom zjistili, že pojem *jedinečnost* je zcela vágní. Každá histo-